

WSPARCIE SPOŁECZNE A ZACHOWANIA AGRESYWNE MŁODZIEŻY PONADGIMNAZJALNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM PŁCI ORAZ WIEKU BADANEJ GRUPY

SOCIAL SUPPORT AND AGGRESSIVE BEHAVIOURS OF SECONDARY-SCHOOL YOUTH, WITH CONSIDERATIONS FOR GENDER AND AGE OF THE EXAMINED GROUP

Anna Ławnik^{1(A,B,D,E,F,G)}, Ludmiła Marcinowicz^{2(A,D,E)}, Adam Szepeluk^{3(C)}

¹Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Zakład Pielęgniarstwa

²Uniwersytet Medyczny w Białymstoku, Zakład Podstawowej Opieki Zdrowotnej

³Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Centrum Badań nad Innowacjami

Ławnik, A., Marcinowicz, L., Szepeluk, A. (2018). Wsparcie społeczne a zachowania agresywne młodzieży ponadgimnazjalnej z uwzględnieniem płci oraz wieku badanej grupy. *Rozprawy Społeczne*, 12(3), 47-54. <https://doi.org/10.29316/rs.2018.26>

Wkład autorów:

- A. Zaplanowanie badań
- B. Zebranie danych
- C. Dane - analiza i statystyki
- D. Interpretacja danych
- E. Przygotowanie artykułu
- F. Wyszukiwanie i analiza literatury
- G. Zebranie funduszy

Streszczenie

Wstęp. Wsparcie społeczne to proces, w którym osoba próbuje zaspokoić potrzeby innej, dzięki takiemu działaniu wspierana jednostka czuje się lubiana, kochana, szanowana i ceniona. Zachowania agresywne mają na celu wyrządzenie krzywdy i doprowadzenie do utraty cenionych społecznie wartości, zadanie bólu fizycznego lub moralnego innemu człowiekowi.

Materiał i metody. Badania przeprowadzono wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych z powiatu bialskiego, województwa lubelskiego. Badania realizowano techniką ankiety audytoryjnej nadzorowanej przez autorkę pracy.

Wyniki. Ogólna agresja kobiet wiązała się istotnie statystycznie ze wsparciem oceny. Na poziom ogólny agresji wśród mężczyzn istotny wpływ miało wsparcie poczucia wartości oraz ogólne wsparcie społeczne. Nie wykazano różnicy pomiędzy wsparciem społecznym a agresją ogólną wśród badanych w wieku 19-21 lat. Ogólna agresja młodzieży w wieku 18 lat wiązała się z poziomem wsparcia materialnego oraz ogólnego wsparcia społecznego.

Wnioski. Poczucie wsparcia społecznego różnicuje młodzież ponadgimnazjalną o różnym poziomie wsparcia społecznego w zakresie zachowań agresywnych, silniej przy podziale ze względu na płeć niż na wiek.

Słowa kluczowe: przejawy agresji, wymiary wsparcia społecznego, wiek młodzieńczy

Summary

Introduction. Social support is a process in which a person tries to satisfy the needs of another person, resulting in this person's feeling liked, loved, respected and valued. Aggressive behaviours are intended to cause physical and moral harm to other people as well as cause them to lose socially appreciated values, inflict physical or moral pain upon another human being.

Material and methods. The research was carried out among secondary school students from Biała Podlaska District, in Lublin Province. The research was carried out using the random questionnaire survey technique supervised by the author of the work.

Results. General aggression among women was related to support of self-esteem in a statistically significant way. The level of general aggression among men was significantly influenced by the support of the sense of value and general social support. No difference was demonstrated between social support and general aggression among respondents aged 19-21. General aggression of youth aged 18 was related to the level of financial support and general social support.

Conclusions. The sense of social support differentiates secondary-school youth with various levels of social support in the scope of aggressive behaviour; differentiation is more accentuated with respect to gender than age division.

Keywords: manifestations of aggression, dimensions of social support, adolescence

Tabele: 0

Ryciny: 4

Literatura: 19

Otrzymano: październik 2017

Zaakceptowano: styczeń 2018

Adres korespondencyjny: Anna Ławnik, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, e-mail: lawnikania@gmail.com, tel.: 83 344 99 18

ORCID: Ludmiła Marcinowicz: <https://orcid.org/0000-0003-0614-1093>, Adam Szepeluk <https://orcid.org/0000-0003-0406-3423>

Copyright by: Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Anna Ławnik, Ludmiła Marcinowicz, Adam Szepeluk

Czasopismo Open Access, wszystkie artykuły udostępniane są na mocy licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-użycie niekomercyjne-na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-SA 4.0, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Wstęp

Jako jedną z pierwszych definicji zaproponował Cobb, który „wsparcie społeczne” określił jako indywidualne przekonanie o tym że jest się lubianym a wręcz kochanym, szanowanym i cenionym oraz przynależy się do grupy społecznej, w której wzajemne relacje są źródłem informacji i zobowiązań (Cobb, 1976). Pojęcie wsparcia społecznego zostało przyjęte przez takie dyscypliny naukowe jak: psychologia, pedagogika społeczna, pielęgniarstwo, socjologia, gerontologia, polityka społeczna, ekonomia (Grotowska-Leder, 2008, Segiet, 2005).

Ostrowska określiła wsparcie społeczne jako proces, podczas którego jedna osoba lub grupa osób pomaga innej osobie lub grupie w trudnej sytuacji zaspokoić potrzeby fizyczne, psychiczne, społeczne i duchowe, wspiera w rozwiązywaniu problemów decyzyjnych, emocjonalnych i ułatwia kontakty interpersonalne (Ostrowska, 2007). W procesie tym może mieć miejsce wymiana emocji, informacji, instrumentów działania oraz wartości materialnych. Wymiana może odbywać się w jedną stronę lub być dwustronna; kierunek pomiędzy udzielającym wsparcia i otrzymującym je może, chociaż nie musi, zmieniać się. Aby cały proces wsparcia społecznego był skuteczny, istotne jest właściwe dobranie rodzaju i wielkości udzielanego wsparcia do potrzeb odbiorcy. W układzie interakcji możemy wyróżnić osobę wspierającą, poszukującą, odbierającą lub otrzymującą wsparcie. Celem oddziaływania wspierającego jest ogólne pocieszenie, zmniejszenie stresu, towarzyszenie w trudnościach i przezwyciężanie ich, danie poczucia bezpieczeństwa, przynależności oraz nadziei (Sęk, Cieślak, 2011).

Libiszowska-Żółtkowska stwierdza, że „terminem agresja określa się świadome i intencjonalnie wrogie zachowanie werbalne lub z użyciem siły fizycznej wymierzone w drugiego człowieka w celu zadania bólu cielesnego lub cierpienia psychicznego. W stosunkach międzyludzkich agresja polega na łamaniu norm i zasad współżycia” (Libiszowska-Żółtkowska, Ostrowska, 2008, s.12). Zdaniem Frączka „agresja” to „czynność mająca na celu zrobienie krzywdy i spowodowanie utraty cenionych społecznie wartości, zadanie bólu fizycznego lub spowodowanie cierpienia moralnego innemu człowiekowi” (Frączek, 1979, s. 38).

Zjawisko zachowań agresywnych wśród młodzieży pomimo, że budzi sprzeciw społeczeństwa i jest nieakceptowane społecznie to stale zwiększa swój zakres i intensywność. Być może podjęcie ukierunkowanych działań mających na celu zwiększenie wsparcia społecznego skierowanego do młodego pokolenia zmniejszyłoby skalę zachowań agresywnych w tej grupie społecznej. Z tego względu podjęto próbę zbadania, w jakim stopniu postrzeganie różnych komponentów wsparcia społecznego (wsparcie materialne, wsparcie oceny, wsparcie poczucia wartości, wsparcie przynależności, ogólne wsparcie społeczne) wpływa na wystę-

powanie zjawiska zachowań agresywnych wśród młodych dorosłych.

Materiał i metody

Badania terenowe (ilościowe) przeprowadzono wśród uczniów klas trzecich i czwartych szkół ponadgimnazjalnych - dwóch liceach i dwóch zasadniczych szkołach zawodowych z powiatu bialskiego, województwa lubelskiego. Badania realizowano techniką ankiety audytoryjnej nadzorowanej przez badacza czyli autorkę pracy.

Na realizację badań uzyskano zgodę Komisji Bioetycznej Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku (Uchwała nr: R-I-002/244/2012).

Do zebrania danych wykorzystano następujące narzędzia badawcze:

- Kwestionariusz Agresji A. Bussa i M. Perry'ego (wersja Amity)
- Interpersonalną Skalę Wsparcia Społecznego (Skala ISEL College 48 Version)
- Autorski kwestionariusz ankiety składający się z pytań dotyczących sytuacji rodzinnej oraz danych o respondencie.

Badania prowadzono od września 2012 do maja 2013 roku. Badaniem objęto 530 uczniów klas trzecich i czwartych czterech szkół ponadgimnazjalnych, w tym, dwóch liceów i dwóch zasadniczych szkół zawodowych z powiatu bialskiego, województwa lubelskiego. Kryteria włączenia do badań były następujące:

- zgoda dyrektora szkoły na przeprowadzenie badań,
- uzyskanie zgody uczniów na uczestnictwo w badaniu oraz,
- wiek badanych, powyżej 18 roku życia.

Udział w badaniach był anonimowy i dobrowolny. Badania prowadzone były osobiście przez Autorkę pracy.

Wyniki

Poziom agresji a wsparcie społeczne z uwzględnieniem płci

Stwierdzono, iż różnice w poziomie gniewu wśród kobiet o różnym natężeniu wsparcia oceny były istotne statystycznie ($H=9,21$; $p=0,01$). Szczegółowa analiza wykazała istotne statystycznie różnice pomiędzy osobami postrzegającymi wsparcie oceny na poziomie średnim i wysokim (ryc.1).

Analiza statystyczna nie wykazała istotnych statystycznie różnic poszczególnych składowych wsparcia społecznego z poziomem agresji fizycznej wśród kobiet.

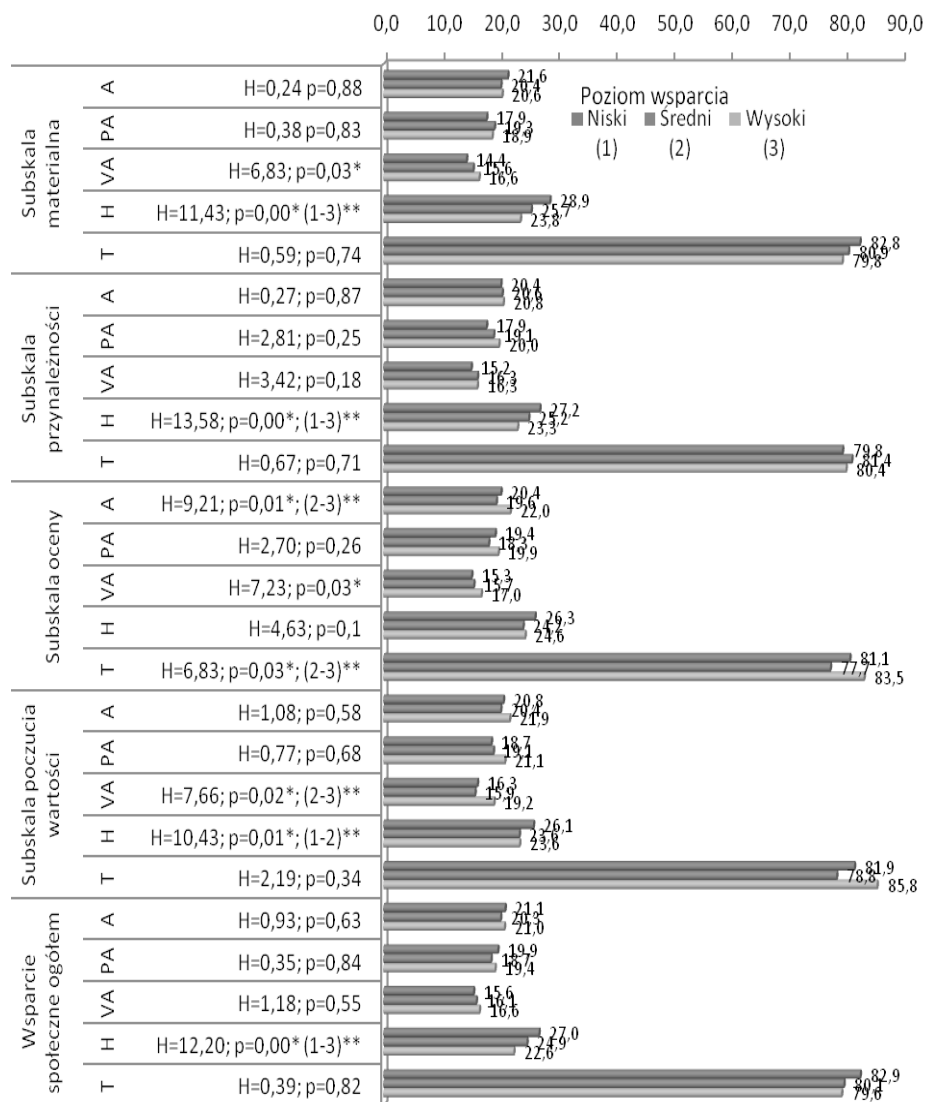
Istotny statystycznie związek z poziomem agresji słownej wśród kobiet miało wsparcie materialne ($H=6,83$; $p=0,03$), oceny ($H=7,23$; $p=0,02$) oraz poczucia wartości ($H=7,66$; $p=0,02$). Niższy niż w innych grupach, poziom agresji słownej występował u kobiet postrzegających niską dostępność wspar-

cia materialnego i oceny oraz średnią dostępność wsparcia poczucia wartości. Względnie wyższy, poziom agresji słownej był u kobiet, które miały poczucie wysokiego wsparcia materialnego, oceny oraz poczucia wartości.

Istotne statystycznie różnice w zakresie poziomu wrogości kobiet miało poczucie wsparcia materialnego ($H=11,43$; $p=0,00$), przynależności ($H=13,58$; $p=0,00$), poczucia wartości ($H=10,43$; $p=0,01$) oraz ogólnego wsparcia społecznego ($H=12,20$; $p=0,00$). Szczegółowa analiza wykazała istotne statystycznie różnice pomiędzy osobami postrzegającymi wsparcie materialne, przynależności oraz wsparcie społeczne ogółem na poziomie niskim a wysokim, wsparcie poczucia wartości na poziomie niskim a średnim. Wyższą wrogość w porównaniu z porównywalnymi z innymi podgrupami

wykazywały kobiety dostrzegające niską dostępność wsparcia materialnego, przynależności, poczucia wartości oraz wsparcia społecznego ogółem. Relatywnie słabszą wrogość stwierdzono u kobiet odczuwających wsparcie materialne, przynależności oraz wsparcie społeczne ogółem na poziomie wysokim, wsparcie poczucia wartości na poziomie średnim.

Ogólna agresja kobiet wiązała się w sposób istotny statystycznie wyłącznie ze wsparciem społecznym w postaci oceny ($H=6,83$; $p=0,03$). Najmniej agresywne były kobiety, które postrzegały średnią dostępność wsparcia oceny, a najbardziej osoby, które postrzegały wysoki poziom wsparcia oceny. Różnice istotne statystycznie występowały pomiędzy kobietami postrzegającymi średnie a wysokie wsparcie oceny.

Rycina 1. Różnice nasilenia agresji kobiet między grupami o odmiennym poziomie wsparcia społecznego A-Gniew, PA-Agresja fizyczna, VA-Agresja słowna, H-Wrogość, T-Wskaźnik ogólny
* - istotne zróżnicowanie przy $p<0,05$, ** - różnica pomiędzy poziomami wsparcia
H -Wartość testu Kruskala-Wallis

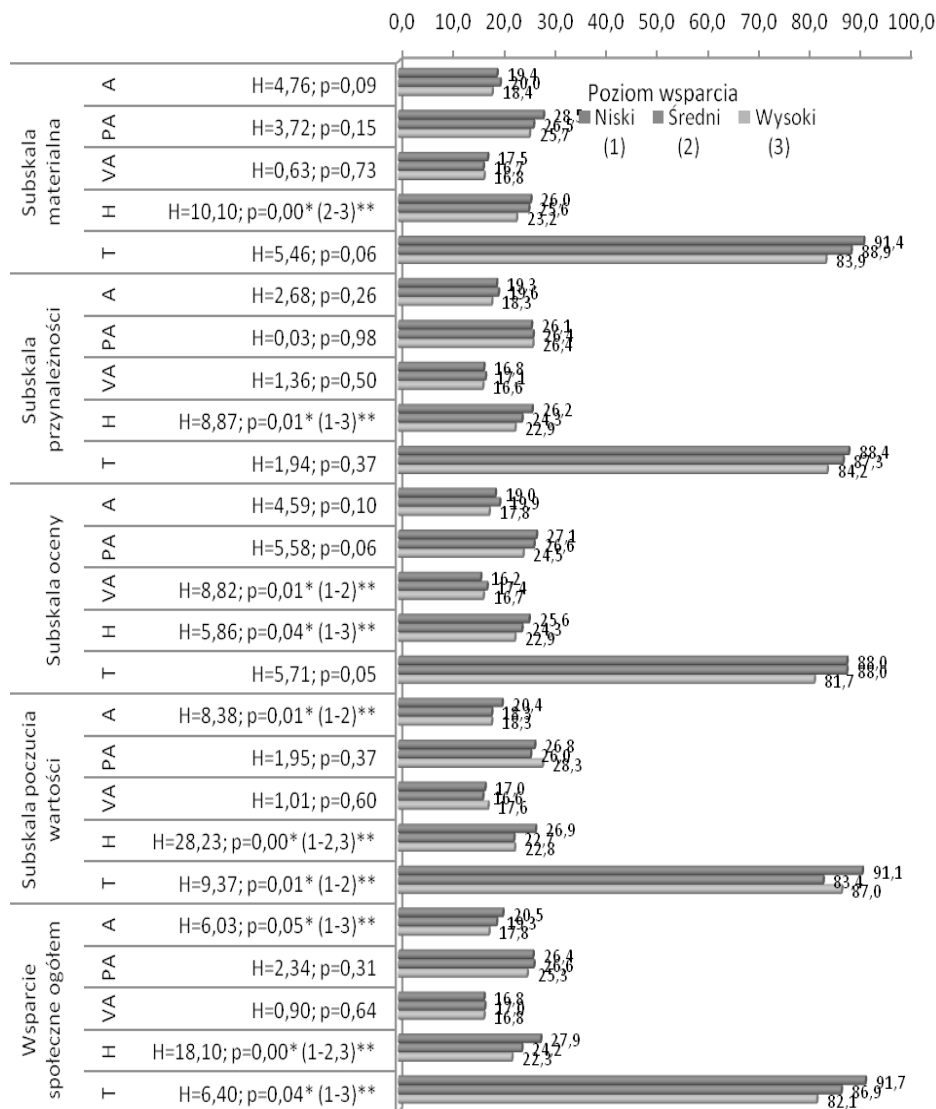
Istotny statystycznie związek z poziomem gniewu wśród mężczyzn miał poziom wsparcia społecznego w postaci poczucia wartości ($H=8,38$; $p=0,01$) (ryc.2). Dla wsparcia poczucia wartości różnica istotna statystycznie występowała pomiędzy badanymi odczuwającymi niski a średni poziom wsparcia.

Analiza nie wykazała istotnych statystycznie różnic pomiędzy poszczególnymi poziomami wsparcia społecznego z poziomem agresji fizycznej wśród mężczyzn.

Poziom agresji słownej wśród mężczyzn wiązał się w sposób istotny statystycznie wyłącznie z poziomem wsparcia oceny ($H=8,82$; $p=0,01$). Różnica istotna statystycznie pojawiła się pomiędzy osobami odczuwającymi w stopniu niskim a średnim

wsparcie oceny. Z relatywnie wysoką agresją słowną młodzież męska odczuwała dostępność wsparcia oceny na poziomie średnim natomiast stosunkowo mniejszą agresją słowną odznaczali się badani mężczyźni odczuwający niskie wsparcie oceny.

Analiza wykazała, że poziom wrogości wśród mężczyzn różnił się w sposób istotny statystycznie ze wszystkimi badanymi aspektami wsparcia społecznego (wsparcie materialne ($H=10,10$; $p=0,00$), przynależności ($H=8,87$; $p=0,01$), oceny ($H=5,86$; $p=0,04$), poczucia wartości ($H=28,23$; $p=0,00$) oraz wsparcie społeczne ogółem ($H=18,10$; $p=0,00$). Mniejszą wrogość okazywali mężczyźni odczuwający wysoką dostępność wsparcia materialnego, przynależności, oceny, średnią wsparcia poczucia wartości oraz wysoką dostępność ogólnego wspar-

Rycina 2. Różnice natężenia agresji mężczyzn między grupami o różnym poziomie wsparcia społecznego A-Gniew, PA-Agresja fizyczna, VA-Agresja słowna, H-Wrogość, T-Wskaźnik ogólny
* - istotne zróżnicowanie przy $p<0,05$, ** - różnica pomiędzy poziomami wsparcia
H -Wartość testu Kruskala-Wallis

cia społecznego. Mężczyźni postrzegający niskie wsparcie materialne, przynależności, oceny, poczucia wartości oraz ogólne wsparcie społeczne wyróżniali się najwyższym wskaźnikiem wrogości.

Na ogólny poziom agresji wśród mężczyzn istotną statystycznie zależność miało wsparcie poczucia wartości ($H=9,37$; $p=0,01$) oraz ogólne wsparcie społeczne ($H=6,40$; $p=0,04$). Wnikliwsza analiza pokazała, że różnica istotna statystycznie wystąpiła pomiędzy badanymi odczuwającymi niski a średni poziom wsparcia poczucia wartości oraz niski a wysoki poziom wsparcia społecznego ogółem. Bardziej agresywni ogółem byli mężczyźni dostrzegający niską dostępność wsparcia poczucia wartości oraz wsparcia społecznego ogółem, najmniejszą agresję odnotowano u badanych oceniających dostępność

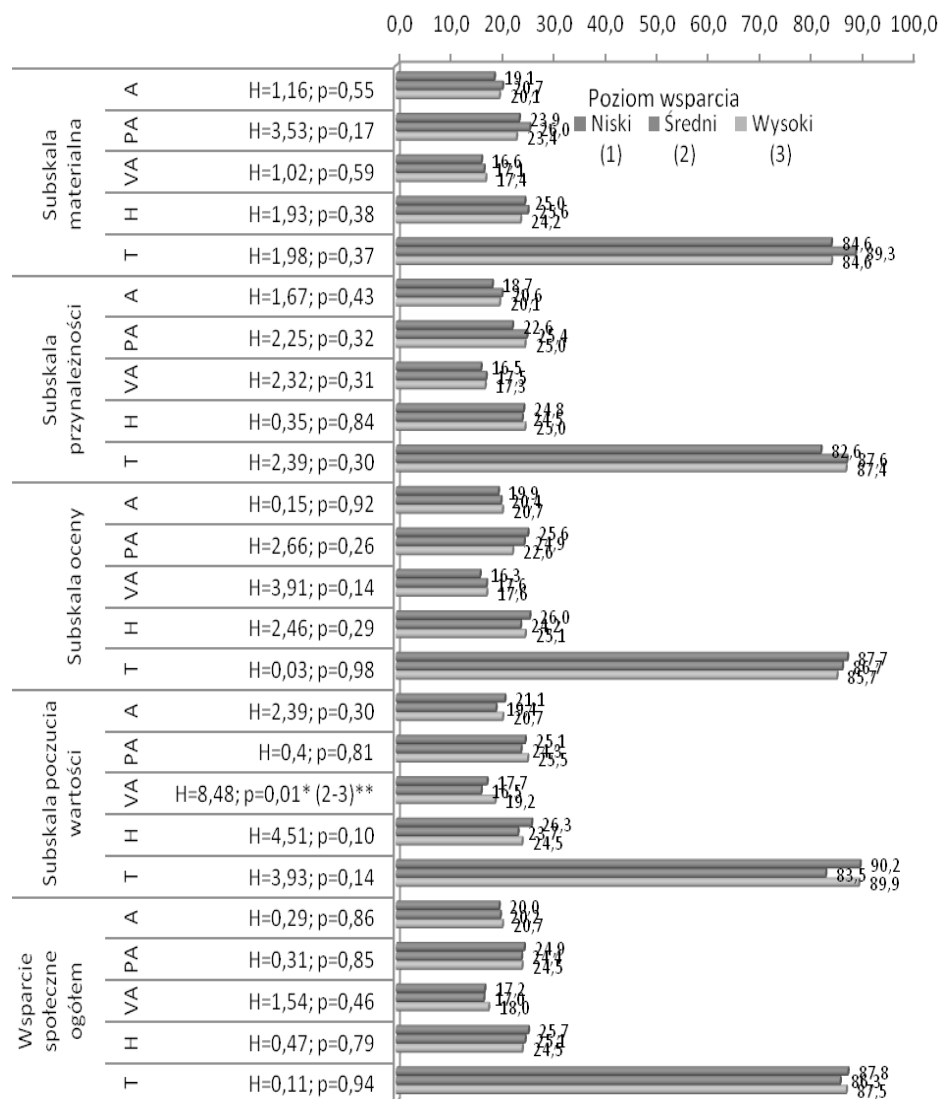
wsparcia poczucia wartości jako średnią i jako wysoką dostępność wsparcia społecznego ogółem.

Poziom agresji a wiek z uwzględnieniem postrzeganego wsparcia społecznego

Badanie wykazało, iż z poziomem gniewu wśród młodzieży w wieku 19-21 lat różnic istotnych statystycznie nie miało żaden z poszczególnych składników wsparcia społecznego (ryc.3).

Analiza uzyskanych wyników badań nie wykazała istotnych statystycznie różnic poszczególnych składników wsparcia społecznego z poziomem agresji fizycznej wśród młodzieży w wieku 19-21 lat.

Różnice istotnie statystycznie z poziomem agresji słownej wśród młodzieży w wieku 19-21

Rycina 3. Różnice nasilenia zachowań agresywnych młodzieży w wieku 19-21 lat między grupami o różnym poziomie wsparcia społecznego

A-Gniew, PA-Agresja fizyczna, VA-Agresja słowna, H-Wrogość, T-Wskaźnik ogólny

* - istotne zróżnicowanie przy $p<0,05$, ** - różnica pomiędzy poziomami wsparcia

H -Wartość testu Kruskala-Wallis

lat miało wsparcie poczucia wartości ($H=8,48$; $p=0,01$). Największy poziom agresji słownej występował wśród badanej grupy postrzegającej wysoką dostępność wsparcia odnośnie do poczucia wartości. Najmniejszą agresję słowną stwierdzono w grupie badanych osób postrzegających średnią dostępność wsparcia poczucia wartości. Różnicę istotną statystycznie odnotowano pomiędzy średnim a wysokim poziomem wsparcia w subskali poczucia wartości.

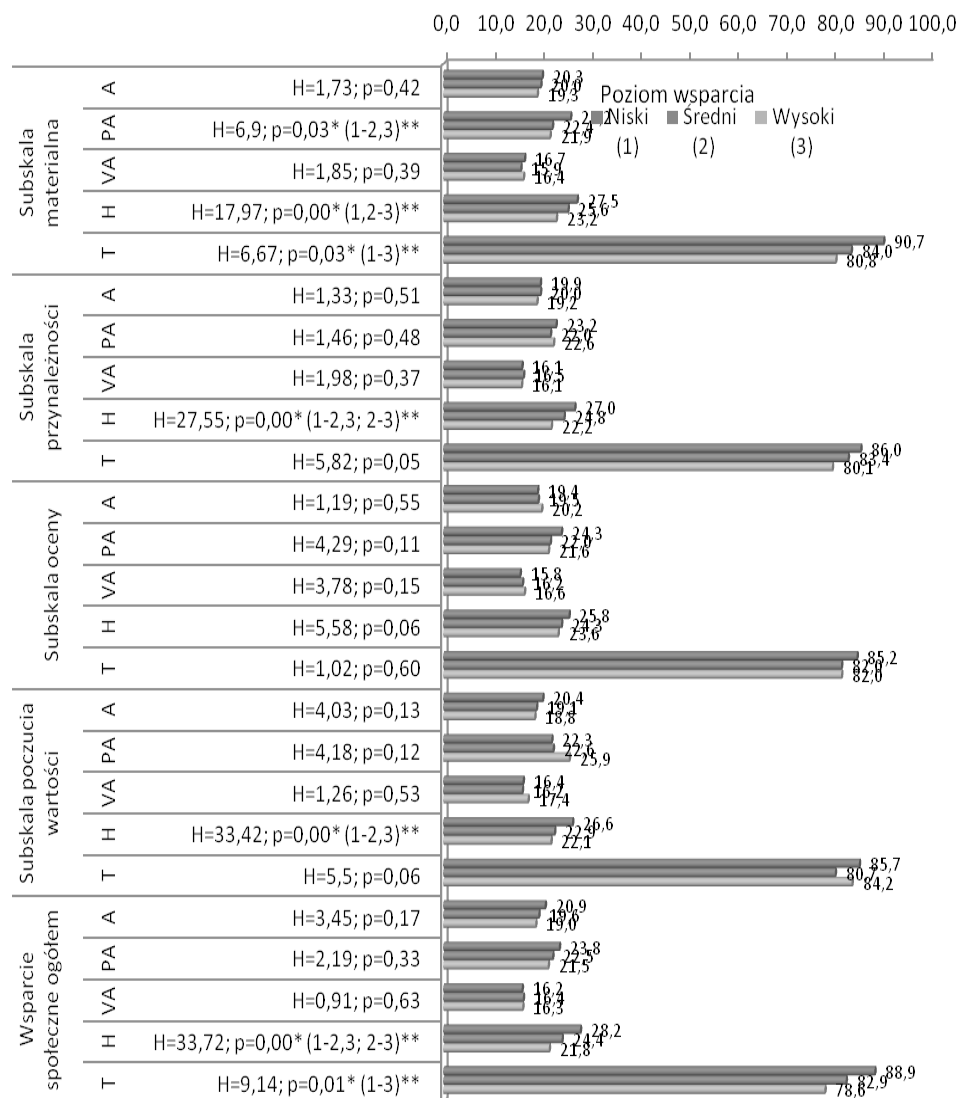
Nie wykazano istotnych statystycznie różnic pomiędzy poszczególnymi składnikami wsparcia społecznego a poziomem wrogości oraz agresji ogólnej wśród badanej grupy w wieku 19-21 lat.

Analiza uzyskanych wyników badań nie wykazała, istotnych statystycznie różnic pomiędzy

poszczególnymi poziomami wsparcia społecznego a poziomem gniewu u osiemnastolatków (ryc. 4).

Różnica istotna statystycznie wystąpiła pomiędzy poziomem agresji fizycznej badanej młodzieży o różnym poczuciu otrzymywanego wsparcia materialnego ($H=6,9$; $p=0,03$). Ponadto zauważono, iż najbardziej agresywna fizycznie była młodzież w wieku 18 lat, postrzegająca niską dostępność wsparcia materialnego. Mniejszą agresją fizyczną charakteryzowali się badani uczniowie, postrzegający wysoką dostępność wsparcia materialnego. Różnica występowała pomiędzy niskim a średnim oraz niskim a wysokim poziomem wsparcia w subskali materialnej.

Nie zaobserwowano istotnej statystycznie różnicy pomiędzy poszczególnymi składnikami wspar-

Rycina 4. Różnice nasilenia zachowań agresywnych młodzieży w wieku 18 lat między grupami o różnym poziomie wsparcia społecznego

A-Gniew, PA-Agresja fizyczna, VA-Agresja słowna, H-Wrogość, T-Wskaźnik ogólny

* - istotne zróżnicowanie przy $p<0,05$, ** - różnica pomiędzy poziomami wsparcia

H -Wartość testu Kruskala-Wallis

cia społecznego a poziomem agresji słownej wśród badanych uczniów w wieku 18 lat.

Analiza wyników badań wykazała, różnicę istotną statystycznie pomiędzy poziomem wrogości badanej osiemnastoletniej młodzieży a wsparciem materialnym ($H=17,97$; $p=0,00$), przynależności ($H=27,55$; $p=0,00$), poczucia wartości ($H=33,42$; $p=0,00$) oraz wsparciem społecznym ogółem ($H=33,72$; $p=0,00$). Najbardziej wrodzy osiemnastolatki postrzegali niską dostępność wsparcia społecznego we wszystkich ocenianych wymiarach. Mniejszą wrogość odnotowano u respondentów postrzegających wysoką dostępność wsparcia materialnego, przynależności, poczucia wartości oraz ogólnego wsparcia społecznego. Różnica występowała pomiędzy wszystkimi poziomami wsparcia przynależności oraz wsparcia społecznego ogółem. W przypadku subskali materialnej różnicę odnotowano pomiędzy niskim a wysokim oraz średnim a wysokim poziomem wsparcia, natomiast w subskali poczucia wartości różnica występowała pomiędzy niskim a średnim oraz niskim a wysokim poziomem wsparcia.

Wynik ogólny agresji badanej młodzieży w wieku 18 lat wiązał się w sposób istotny statystycznie z poziomem wsparcia materialnego ($H=6,67$; $p=0,03$) oraz wsparcia społecznego ogółem ($H=9,14$; $p=0,01$). Najbardziej agresywna badana grupa osiemnastolatków postrzegala dostępność wsparcia materialnego oraz wsparcia społecznego ogółem na poziomie niskim. Najmniejszą agresją ogólną charakteryzowała się badana młodzież postrzegająca wysoką dostępność wsparcia materialnego oraz wsparcia społecznego ogółem. Różnice odnotowano pomiędzy niskim a wysokim poziomem wsparcia zarówno w przypadku subskali materialnej jak i wsparcia społecznego ogółem.

Dyskusja

W literaturze przedmiotu możemy spotkać się z licznymi rozważaniami dotyczącymi zarówno zachowań agresywnych, jak i wsparcia społecznego wśród populacji dzieci i młodzieży z różnych kręgów społecznych, ekonomicznych, różnej płci, a także będących w różnym wieku (Segiet, 2005, Teusz, 2005, Jędrzysek-Geisler, 2011, Makara-Studzińska, Trela, Jankowska-Nowak, Grzywa-Celińska, 2009). Niewielu badaczy zdecydowało się jednak na analizę różnic występujących pomiędzy odmiennym nasileniem wsparcia społecznego, a intensywnością zachowań agresywnych (Małkowska, Wojnarowska, 2004). Stąd też w prezentowanej pracy podjęto próbę zbadania zależności między wsparciem społecznym a zachowaniami agresywnymi młodzieży.

Wyniki badań prezentowane przez Hunter, wykazały, że dziewczęta chętniej i łatwiej niż chłopcy zwracają się z prośbą o pomoc. Poza tym dziewczęta widzą we wsparciu szansę na zatrzymanie agresji i przemocy, a także badane kobiety otrzymujące wsparcie społeczne miały lepsze samopoczucie od badanych mężczyzn. Badani uczniowie chętniej

zwracają się o pomoc gdy wiedzą, że ich prośba nie pozostanie obojętna i w ten sposób mogą osiągnąć pożądaną cel (Hunter, James, Boyle, Warden, 2004).

Wśród badanej młodzieży, stwierdzono istotne zróżnicowanie w wielkości agresji słownej oraz wrogości wśród kobiet oraz wrogości wśród mężczyzn a poziomem wsparcia materialnego. Stwierdzono, także związek pomiędzy poziomem wsparcia przynależności a poziomem wrogości zarówno u kobiet ($p=0,001$) jak i u mężczyzn ($p=0,01$). Badanie wykazało istotną różnicę w zakresie wsparcia oceny u kobiet z poziomem gniewu, agresji słownej oraz ogólnego wskaźnika agresji. U mężczyzn natomiast poziom wsparcia oceny wiązał się istotnie statystycznie z agresją słowną ($p=0,01$) oraz wrogością ($p=0,04$). Wsparcie poczucia wartości wiązało się istotnie statystycznie z poziomem agresji słownej i wrogości u kobiet oraz gniewu, wrogości i agresji ogólnej u mężczyzn. Badanie wykazało istotne statystycznie zróżnicowanie pomiędzy wsparciem społecznym ogółem a poziomem wrogości wśród kobiet oraz gniewu, wrogości i agresji ogólnej u mężczyzn.

Analizując płeć respondentów, różnicę istotną statystycznie zauważono w odniesieniu do gniewu, agresji fizycznej, agresji słownej jak również w przypadku agresji ogółem (Ławnik, Marcinowicz, Szepeluk, 2014). W stosunku do agresji mężczyzn i kobiet istotne różnice potwierdzili także, swoimi badaniami Buss i Perry. W badaniach zrealizowanych w grupie 641 kobiet i 612 mężczyzn w wieku 18-20 lat, autorzy potwierdzili, że większa agresja występowała wśród mężczyzn, jednak dla ogólnego poziomu agresji uzyskany efekt płci był umiarkowany. Znaczne różnice dostrzeżono w przypadku agresji słownej i fizycznej, jak również w przypadku zachowań wrogich (Buss, Perry, 1992). Porównywalne wyniki otrzymali również inni autorzy, którzy swoimi badaniami potwierdzili istnienie znaczących różnic w poziomie agresywności warunkowanej płcią. Autorzy dowiedli, iż najbardziej istotne zróżnicowanie występowało, podobnie jak w wynikach badań Bussa i Perry'ego, a także w prezentowanych badaniach własnych, w przypadku agresji fizycznej (Archer, 2004, Karriker-Jaffe, Foshee, Ennett, Suchindran, 2008, Moffitt, Caspi, Rutter, Silva, 2001). Także wyniki badań Williama sugerują, że zachowania agresywne w okresie dojrzewania mogą być warunkowane przez płeć, jak również może być wynikiem agresji przejawianej przez rodzeństwo (Williams, Conger, Blozis, 2007).

Działaniem skierowanym przeciwko zachowaniom agresywnym wśród młodzieży jest wsparcie rodziny w jej funkcjach opiekuńczych i wychowawczych, pozytywne oddziaływanie postaw rodziców na zachowanie i osobowość dziecka oraz zdrowe między nimi relacje, a także konsekwencja w egzekwowaniu wymagań niemal zawsze prowadzą do znacznego osłabienia wśród dzieci zachowań aspołecznych, w tym również agresywnych (Sitnik-Warchulska, Stachowiak, Wieczorkowski, Lukas, 2010).

Wnioski

1. Bardziej agresywne kobiety postrzegały wyższy poziom wsparcia oceny.
2. Bardziej agresywni mężczyźni postrzegali niższe wsparcie odnośnie do poczucia wartości oraz niższe ogólne wsparcie społeczne.
3. Bardziej agresywna grupa osiemnastolatków postrzegała niższą dostępność wsparcia materialnego oraz niższe ogólne wsparcie

- społeczne. Mniejszą agresją ogólną charakteryzowała się badana młodzież postrzegająca wyższą dostępność wsparcia materialnego oraz wyższe ogólne wsparcie społeczne.
4. Nie wykazano istotnej statystycznie różnicy pomiędzy grupami wyróżnionymi ze względu na poszczególne składniki wsparcia społecznego a poziomem agresji ogólnej wśród badanej grupy w wieku 19-21 lat.

Literatura:

1. Archer, J. (2004). Sex differences in aggression in real-world setting: A meta-analytic review. *Review of General Psychology*, 8, 291-322. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.8.4.291>
2. Buss, A.H., Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(3), 452-459. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.63.3.452>
3. Cobb, S. (1976). Social support as moderator of life stress. *Psychosomatic Medicine*, 38(5), 300-314. <https://doi.org/10.1097/00006842-197609000-00003>
4. Frączek, A. (1979). *Studia nad psychologicznymi mechanizmami czynności agresywnych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe PWN.
5. Grotowska-Leder, J. (2008). Wsparcie społeczne w perspektywie teorii socjologicznych- kontekst więzi społecznych, sieci wymiany. W: Grotowska - Leder J. (red.), *Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej* (s.9-27). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
6. Hunter, S. C., James, M.E. Boyle, J. M. E., Warden, D. (2004). Help seeking amongst child and adolescent victims of peer-aggression and bullying: The influence of school-stage, gender, victimisation, appraisal, and emotion. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 375-390. <https://doi.org/10.1348/0007099041552378>
7. Jędrzysek-Geisler, A. (2011). Agresywna młodzież. *Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze*, 51(3), 30-34.
8. Karriker-Jaffe, K.J., Foshee, V.A., Ennett, S.T., Suchindran, Ch. (2008). The development of aggression during adolescence: Sex differences in trajectories of physical and social aggression among youth in rural areas. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36(8), 1227-1236. <https://doi.org/10.1007/s10802-008-9245-5>
9. Libiszowska-Zółtkowska, M., Ostrowska, K. (2008). *Agresja w szkole. Diagnostyka i profilaktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
10. Ławnik, A., Marcinowicz, L., Szepeluk, A. (2014). Zachowania agresywne młodzieży ponadgimnazjalnej na przykładzie wybranych szkół z powiatu bialskiego. *Developmental Period Medicine*, XVIII(3), 343-348.
11. Makara-Studzińska, M., Trela J., Jankowska-Nowak, R., Grzywa-Celińska, A. (2009). Poziom agresji i złości u młodzieży nadużywającej substancji psychoaktywnych. *Zdrowie Publiczne*, 119(1), 29-32.
12. Małkowska, A., Woynarowska, B. (2004). Postrzeganie przez uczniów gimnazjów wsparcia społecznego a występowanie zachowań ryzykownych. *Edukacja*, 3, 36-47.
13. Moffitt, T.E., Caspi, A., Rutter, M., Silva, P.A. (2001). *Sex differences in antisocial behavior: Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin Longitudinal Study*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511490057>
14. Ostrowska, K. (2007). Wsparcie społeczne ważnym elementem klimatu społecznego. *Edukacja zdrowotna i promocja zdrowia*, 12, 24-28.
15. Segiet, K. (2005). Wsparcie społeczne jako sens wychowania we współczesnym świecie. *Axilium Socjale*, 3-4, 70-79.
16. Sęk, H., Cieślak, R. (2011). Wsparcie społeczne - sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne. W: H. Sęk, R. Cieślak (red.), *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie* (s. 11-28.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
17. Sitnik-Warchulska, K., Stachowiak, E., Wieczorkowski, P., Lukas, W. (2010). "Growing up in a family system". Family factors associated with self-aggression and aggression among adolescents. *Problemy Medycyny Rodzinnej*, 4(33), 29-34.
18. Teusz, G. (2005). Znaczenie wsparcia społecznego w doświadczaniu przez młodzież krytycznych wydarzeń życiowych. *Axilium Socjale*, 3-4, 170-185.
19. Williams, S.T., Conger, K.J., A. Blozis, S.A. (2007). The Development of Interpersonal Aggression During Adolescence: The Importance of Parents, Siblings, and Family Economics. *Child Development*, 78(5), 1526-1542. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01081.x>